

Jag växte upp i Holaveden - Minnen från Laxhemmet och
Järnstadskogarna

Laxhemmet omkring 1914. Från vänster Carl August Ax,
Verner Ax, Sigrid Ax, Mor Fina och Helga Andersson.

Verner Ax
Red. Ulla Baugner
Ödeshög 1995

49215

L
A

LIVET PÅ EN SKOGSGÅRD I BÖRJAN AV 1900-TALET

Gården	14
Sommaren 1914	14
Kreatursskötsel och mjölkproduktion	15
Kreatursmarknad i Ödeshög	16
Slåtter	17
Rågskörd och trösk	18
Julförberedelser	19
Julkafferep	20
Halmkörning	20
Vägar, vägunderhåll och snöröjning	21
Knappa villkor	22
Vedtransporter till Rök och Hästholmen	23
Skogsavverkning	25
Bekymmer	26
Tekniska nymodigheter	27

LIVET PÅ EN SKOGSGÅRD I BÖRJAN AV 1900-TALET

GÅRDEN

Gården Lindeberg eller Laxhemmet i Stora Åby socken var 1/6 mantal. Den ägdes av min mormor tills far och mor köpte den 1920. Det fanns mycket skog på gården, men den hade inget stort värde på den tiden. Det såldes en "tege" några år in på 1900-talet öster om gården mot Stenseryd. Det blev kvar som kalhygge och bete i många år efteråt. Jag minns att jag som liten pys var med mormor och plockade smultron där en gång.

Arrendet på gården var 300 kr samt undantag. Mormor skulle disponera stora rummet som sin bostad i hela sitt liv samt dessutom ha ved huggen och rätten att använda järnspiseln i köket för sin matlagning.

SOMMAREN 1914

Under dessa första år hände nog en hel del som jag var för liten att minnas, men jag minns torkans år 1914 och krigsutbrottet. Farbror Oskar med familj kom hem och hälsade på från Amerika men måste resa hem brådstörtat, ty kriget kom ju så hastigt på och förbindelserna med Amerika blev avbrutna.

Jag minns den hemskt varma sommaren, då allting torkade ner. Den obarmhärtiga solen brände bort nästan all växtlighet som fanns. Det kom inget regn från maj månad till september. Första veckan i september var det marknad i Adelöv. Bönderna som var åt marknaden hade sina vagnar fulla av vatten när de kom hem.

Jag minns hur far och mor fick slita nere i Tåkern för att skaffa foder åt korna, där de mejade vass eller "rönn", som det kallades. Den sommaren blev det ju inget hö åt korna.

Sedan det torkat måste det ju forslas hem hela den långa vägen. De långa vipporna skars av i en skärkista, och så skars de långa kärvarna till hackelse på en hackelsemaskin. Det var ett tungt göra att dra den för hand. Det fanns ingen el-kraft i skogen förrän efter 1940. Denna hackelse måste korna äta för att inte svälta ihjäl. Det var ingen annan råd. Mjölken blev därefter kan tänka.

Den avskurna dunvippan användes att fylla i madrasser och kuddar. Det var bättre än halm. Sådant satt vi och repade av från stjärken på höstkvällerna uppe på vinden. Det var många kvällar vi satt med detta arbete. Självt var jag inte mer än fem år, men jag minns hur dunet satte sig i näsan, så att man fick nysa. Detta arbete utfördes endast av familjen, men jag minns att min moster var hemma och hjälpte oss en gång. Jag

minns att de sjöng sånger och visor, när vi arbetade, t ex balladen om Hjalmar och Hulda samt Lejonbruden och visan om Fingal.

KREATURSSKÖTSEL OCH MJÖLKPRODUKTION

Mjölkmängden per ko var ju hellersom inte så hög någon gång. Korna var små och dåliga på den tiden och var anpassade till den magra kost som skogen erbjöd. Sällan fördes det in någon föryngring i korasen med några tjurar utifrån, och därför blev det inavel av korna i hela skogsbygden. Kalvarna som föddes var ibland missbildade och svaga och dog ofta. Det föddes kalvar med dubbla navelsträngar, det blev inflammation och korna levde endast en kort tid. Jag tror det var en följd av inavel.

Frammot våren blev korna så svaga, de hade svårt att stå och så småningom svårt att gå upp när de hade legat. Detta hade ju med näringstillförseln att göra. Det var typisk racitis vilken orsakades av mineralbrist. Höet från magra, våta marker blir fattigt på mineraler. Bönderna hade inget förstånd att tillföra mineraler kontinuerligt till sina djur, med påföljd att en morgon fram på vårvintern orkade inte korna resa sig mer av sin egen kraft. Då blev det snabba bud till affären efter Sandvikens foderbenmjöl i enkilosförpackningar. Men ibland var det för sent påtänkt. Så fanns det även ett annat medel, fosforsyra, men det fördömdes av veterinärerna. Men folket trodde på att det var bra, och det användes också till grisarna jämte foderbenmjöl.

Korna var sinta nästan halva året. När de var nykalvade, var de inte heller högproducerande. Vi hade 4 eller 5 kor, men trots detta fick vi ofta gå till grannarna för att köpa mjölk av dem som hade mjölk för tillfället. En vinter minns jag att vi fick gå ända till Ingabola för att köpa mjölk. En annan vinter fick vi gå till Järperyd.

Mjölkningsen utfördes morgon och kväll, men när korna nyss hade kalvat, mjölkades de även på middagen. Mjölkningsen utfördes i regel av de kvinnliga i familjen, ty det var nästan skamligt att en karl mjölkade kor, och mor i huset ansåg nog även att en karl inte kunde mjölka rent. Far kunde inte mjölka en ko förrän de sista åren som bonde. Mor fick ont av att armarna domnade, så hon kunde inte mjölka korna sista tiden. Jag själv kunde heller inte mjölka en ko förrän på fyrtiotalet, då jag fick egna djur.

Mjölken separerades morgon och kväll på en separator för att skilja bort grädden. Grädden tömdes sedan i en stor gräddkylare i källaren. Varannan måndag kärnades smör i en stor träkärna, som var hemmagjord. Det kunde bli så där en tolv kilo ibland på en kärning. Det var mycket viktigt att grädden höll rätt temperatur, omkring 20 grader. Var den kallare var det svårt att få det att gå ihop till smör, var det varmare så blev smöret klabbigt och svårt att hantera.

Det blev mitt göra att stanna inne för att kärna varannan

måndag och dra kärnan. Var det mycket grädde blev det allt tyngre och tyngre att dra veven. Allteftersom grädden blev tjockare, fordrades två man till veven.

Sen togs smöret opp för att tvättas i många vatten, och småklumparna silades bort från kärnmjölken. O, denna kärnmjolk att dricka under sommarheta dagar, när man var ute på arbete!

KREATURSMARKNAD I ÖDESHÖG

Så hade vi även några får, det var väl 20-25 st. på sommaren med alla årslammen. Vi hade ofta åkrar i träda, och där fick fåren beta. De höll efter gräset ordentligt. Vi hade "lattgrindar" som vi satte upp för att stänga dem inne, men de var ganska odygdiga, och allteftersom sommaren gick, blev de omöjliga att stänga inne. På höstkanten slaktades en del av lammen och köttet såldes på Ödeshögs torg till kötthandlarna.

Priset som skulle betalas gjorde handlarna upp sig emellan tidigt på morgonen. Var och en köpte sedan vad han behövde. Det som blev över när alla handlarna fått vad de ville blev det inga priser på. Bönderna fick sälja det till underpris om de inte ville ta det hem. Därför gällde det att komma så tidigt på morron som det någonsin gick. Jag kommer ihåg hur far tvättade "liggfjärsvagnen" på måndagskvällen, så fick mor ta fram slaktlakanen, som fårkropparna sveptes in i, och så packades skjutsen för ottefärden på tisdagsmorgonen.

En tisdagsmorgon har jag ett särskilt minne av. Det hade kommit lite snö ett par dagar förut, men snövädret hade övergått i töväder, så det kvarstod en del is på vägen, och det blåste något fruktansvärt. Ute var kallt och mörkt och otrevligt. Far och mor var uppe halv fyra. Far hade en vadmalskostym, som skraddare Thunér hade sytt till torgkostym speciellt, men i denna stormen stoppade nog inte denna, varför det stoppades tidningar runt kroppen under rocken. Så tändes stallyktan och far gav sig iväg i storm, halka och mörker.

På den tiden gick telefontrådarna i luften på trästolpar. De var ju inte impregnerade, så det blev ruttna och stoppade inte i stormen. Telefonledningar hade blåst omkull denna natt, och det kunde ha blivit fars sista torgresa. Men tack vare att hästen stannade blev det inte så. Men far låg bakefter på djurkropparna. Telefontrådarna hade rakat av honom.

Ibland måste vi sälja kor. Ofta blev de inte med kalv och då sinte de så småningom och måste bytas ut. Det var nästan samma procedur med ottefärd till Ödeshög, där det var kreatursmöte andra tisdagen i varje månad. Det var långt och besvärligt för djuren att gå. Det gick bra så länge vi gick på skogsstigarna, men på landsvägen blev det sämre. Där ville de gärna lägga sig. Det var nästan nödvändigt att sälja djuren, för att leda dem tillbaka var i det närmaste ogörligt. Köparen bestämde priset. Det var oftast slaktare från andra håll, så det ingick ofta i affären att man fick stanna och lasta på järnvägen på eftermiddagen.

En gång fick jag gå till marknaden med en ko som inte blev dräktig. Vi hade varit hos tjur med den elva gånger utan resultat. Far lovade mig att om jag fick mer än 130 kr för kon, så fick jag behålla det som marknadspengar. Jag krånglade till mig 135 kr till slut, men då måste jag lova att stanna kvar och lasta kon på järnvägen på eftermiddagen.

Emellertid hände det rena underverket med den kon. Kohandlaren sålde den till en äldre kvinna, som hade ett litet lantbruk. Hon betalade 160 kr för kon, men då var den dräktig och skulle kalva inom en månad!

SLÅTTER

Maskiner att underlätta arbetet fanns inga som helst. Allt arbete utfördes med handkraft. Höslåttern var den arbetssammaste tiden. Då skulle gården, ängar, dikesrenar och kullar slås med lie. Det var mycket noga att allt kom med. Även om gräset var så dåligt som helst, så skulle det gås över. Vi började slåttern strax efter midsommar, och den pågick sedan hela juli månad, ja, kanske ända in i augusti, om vädret varit kinkigt.

Det lejdades en del hjälp, det kallades ihop folk från grannskapet, fyra, fem karlar samt ett par, tre räfserskor. Då måste mor ha mat i huset, ty åts det gjordes det ofta. Man ställde opp kl. halv sju på morgonen. Kl. sju måste man ha liarna vassa och klara, för då började allvaret. Men först serverades frukosten. Ofta var det uppstekt potatis med stekt fläsk, välling och kaffe med någon vetebulle eller skiva till. Så bar det iväg till slåttervallarna med liar och räfsor. Det pratades och skrattades, det slogs och räfsades. Räfserskorna strödde ut gräset till ströjor på lämpliga ställen för tork.

Det var inte så jäktigt på den tiden. Det vi inte hann i dag det fortsatte vi med i morgon. Det var endast i höbärjningen när det var vackert och varmt solskensväder, som det kunde vara jäktigt. Var det så att det steg upp hotande moln vid horisonten och åskan började mullra, då var det verkligen nervöst. Sådana dagar blev det inte tid att varken vila eller äta. Men ibland blev det regn på det torra höet, och det var rena olyckan, ty om det blev solsken igen, så blev kvaliteten försämrade.

När mormor räfsade, repade hon ofta gräset vid stenarna, som vi inte kom åt med lien. Om grannen kom och åkte förbi med en häst och råkade stanna för att prata och hästen råkade taga sig en tugga gräs på vägrenen, blev gumman vid dåligt humör.

Så blev det tid för förmiddagskaffe vid nio, halv tio, som serverades av mor i huset ute på ängen, om det var vackert väder. Därefter arbetades det till kl. tolv, då det var middagsrast. Sen skulle det vilas middag och så måste liarna slipas och räfsorna pinnas där som det fattades. Någon gång mellan ett och halv två var vi i gång igen och arbetade till kl. fyra, då mor kom med eftermiddagskaffet, oftast smörgås, ost och vetebröd. Kl. halv sju var det dags att taga lien på

axeln samt räfsorna och gå hem för kvällsmat, ty nu var slåtterdagen slut. Nu skulle det avlönas. Det blev 2,50 för karlarna om de var fullgoda, och 2 kr jämt för räfserskorna. Detta var omkring 1935.

RÅGSKÖRD OCH TRÖSK

På somliga åkrar odlades klöver och även denna slogs med lie. Den var ofta så frodig att den hade lagt sig i många veck. Den togs av och sattes upp på hässjor. När höet var bärjat, var det nästan dags att meja rågen. Även detta var ett tungt arbete, ty det odlades då för tiden råg, som blev nästan två meter lång. Säden mejades också för hand och bands till necker och sattes upp på hässjor. Jag minns att jag som ung band mycket säd. Det gällde att raska på, om man skulle hänga med den som mejade. Det var en skam att bliva efter, men man blev trött efter en sådan arbetsdag och gjorde inte några större utflykter.

Ett år minns jag att det bara regnade när vi skulle köra in rågen. Det var 1925. Hela gårdet mot Rävshult var det råg. Det bara regnade och regnade. Vattnet steg på åkrarna, och fastän rågen var lång, gick vattnet upp på halva stråna. Så en dag i första veckan i september klarnade det upp och började att blåsa. Det var en söndag, och man höll hårt på helgerna på den tiden, men det var inget att göra. Nu måste vi ut! Det var nästan som att meja vass i Tåkern, det gick vatten upp till knäna. Far mejade, jag nekade och mor band.

Vi tog av mycket till kvällen, men på måndag regnade det igen och blev åter samma dåliga väder som det varit hela sommaren. Rågen i krakarna växte, så de var alldeles gröna efter någon tid. Far bar in en del av de torraste neckerna på logen. Han hade portarna öppna på dagen, men det var ogörligt. Rågen gick inte att använda till bröd. Den blandades i säden åt grisarna i stället.

Sommaren 1926 var det väl något bättre, åtminstone i augusti månad. Vi hade råg på mellangärdet bakom stora eken. När vi mejade där, brann en möbelfabrik, som hette Framnäs, i Ödes-
hög. Mor var gravid och Lennart föddes i slutet av månaden. Jag minns att solen sken och det var riktigt varmt. Vi såg de svarta rökmolnen av branden på himlen i väster, men vi visste inte var det var förrän dagen därpå. Det fanns ju inte telefoner och radio/tv som nu.

Det berättades senare att Ödeshögs brandkår var på väg med sprutan, som var en stor, gammal träbalja som kördes av en häst, en gammal märr som var långt borta, när Gud skapade brådskan. Kusken smackade och slog med tömmarna, men det gick inte att få fart på kraken. Så kom en karl springande bakifrån. Kusken skrek till honom: "Sätt dig, så får du åka med." Karlen svarade: "Det brinner där borta. Jag har inte tid att åka med. Jag skall försöka komma dit och hjälpa till och släcka, har jag tänkt!"

Men låt oss återvända till skörden. När säden var bärgad,

skulle den köras in och tröskas. I mina tidiga barnår tröskades för det mesta på oxaverket, som morfar och grannen Karl-Johan i Laxhemmet en gång hade tillverkat. Det drogs av hästar, men det gick inte lätt. Det gick åt fyra ordentliga hästar om det skulle gå bra. Man körde en stund (en sådan stund kallades "kyng"), och sen måste man hålla stilla och rensa upp, för att säd och halm och agnar låg i en hög på loggolvet. Man fick ösa undan säd och "bynke", och så var det färdigt att köra en "kyng" igen.

Det fanns tröskverk som åkte omkring och tröskade åt folk, men de var så upptagna, så det lönade sig knappt att vänta på dem. Det blev ju i alla fall knappast före jul. Vägarna på den tiden var så dana på hösten, att det knappast gick att transportera något verk. Verket drevs med fotogenmotor, och det var inte någon garanti att den fungerade. Det kunde ta flera veckor ibland på samma ställe, när det blev besvär med motorn.

JULFÖRBEREDELSE

När trösken var över, blev det att föra ett mera stillsamt liv, tills förberedelserna till julen började i början på december. Då skulle grisen slaktas. Vi fick gå till farbror Berg i Åsgårda som var slaktare och var van att slakta. Jag själv var som barn så rädd för farbror Berg, fast han var så vänlig och snäll, en riktig barnvän. Men jag var rädd för hans stora läderförkläde, hans många, långa knivar, och den grejen han sköt grisen med. Det var så otäckt, när grisen skrek förtvivlat. Så small det och sen vart det tyst. Jag minns att jag kröp under bordet och stoppade fingrarna i öronen, så att jag inte skulle höra eländet.

Grisen kunde ibland bliva spak som en hund, han blev som en vän och kär kamrat, som följde med vart man gick. Det gick att fostra honom, så att han inte rotade på otillåtna ställen, ja, om man gick och lade sig i gräset, så kom grisen och lade sig jämte. Det var ej underligt om det var tråkigt att döda en sådan vän.

I och med grisslakten började de verkliga julbestyren. Nu måste allt efter slakten tillvaratas, tarmarna måste tömmas på sitt innehåll, sköljas och läggas i sodalut för att senare skrapas och tvättas igen. Det måste styckas och saltas och malas, det måste kokas grynkörv och göras palt och sylta. Så kom Annadagen då lutfisken skulle läggas i vatten, så skulle det bryggas dricka, för det mesta av enbär, som mormor "gnott" under september månad. Någon gång hände det att hon satte råg att gro för att göra maltdricka.

Sen skulle det bakas en del, både söta limpor och surlimpor, det skulle bakas saffransbröd och kryddskorpor, pepparkakor och gubbar, gummor och grisar. Det var en mycket arbetsam tid innan allt blev i ordning till helgen.

När helgen sedan kom blev allt som förflamat på en gång. En stor tvättbalja togs in på förmiddagen, för nu skulle det bli rent på alla ställen, antingen det behövdes eller inte. Far

och mor tvättade sig först och sen var det barnens tur, alltid i samma vatten. När den proceduren var över skulle julgranen in och klädas. En julkärve sattes upp åt fåglarna. Ibland besöktes julottan i kyrkan och då gick vi över skogen.

JULKAFFEREP

När julen var över började den verkliga tiden för kafferepen ute i bygden. Det var massor med kakor och tårter, stora fat med sylt och vispgrädde, frukt och insyltade päron m m . Det hände att det kunde bli två på samma dag ibland, och det blev tröttsamt. Vi barn fick inte alltid följa med, och det var inte roligt förstås. Så småningom klingade det av med kaffekalasan. På tjugondagknut var det mest julgransplundringar för barnen.

HALMKÖRNING

Därefter kom oxveckorna åter, och livet blev som vanligt igen. Så sakta kom ljuset tillbaka och snö och kyla gav vika. Det blev vår så långsamt. Eftervintern tillbringades med att hugga och köra i skogen. Sen började en tid då fodret till korna blev slut. Det skedde alltid under den värsta tiden på året, när vägarna var under tjällossning. Så förutseende var knappast ingen att de kunde räkna ut, att det varit bäst att köra hem sådant, när vägarna var frusna och hårda.

Vägen upp till Laxhemmet och Räfskinshult var fruktansvärt dålig på den tiden, särskilt på vår och höst. På sommaren var den rena idyllen, då det växte långt gräs på den. Den var blott markerad med ett par åkspår efter vagnarna. Sedan kördes det ihop sten och en stenkross lånades och det krossades makadam och lades på vägen. När vägen var som sämst, var den i det närmaste ofarbar. Om man tänkte taga en cykel, fick man bära den ut till vägen.

Att köra halm nere från slätten var ett av de tråkigaste arbeten som fanns. Det var mest gammal halm som hämtades, i bästa fall i Järnstadgårdarna men ofta i Renstad eller Kyleberg. De stora gårdarna på slätten var kringgårdade med jättestora halmdösar, ofta flera hundra lass mer eller mindre rutten och hopfrusen halm. Det var ofta mer is än halm i en sådan hög, och det kunde ta hela dagen att få fram ett lass. Man kunde få bryta undan is halva dagen för att ändå få nappa ut halmen med händerna. Trots att det oftast var gammal, grov vetehalm tog de bra betalt för den. Sen när det äntligen räckte till ett lass, var det ofta kväll och en lång och dålig väg hem. Vägen blev allt sämre ju närmare hemma man kom. Så hände det att vi fick lasta av hälften av lasten jämte vägen och hämta nästa dag, ty hästen var slutkörd och vägen bottenlös. Att köra halm var en mardröm som man inte glömmer!

VÄGAR, VÄGUNDERHÅLL OCH SNÖRÖJNING

Ett annat arbete som kom igen varje vår var vägunderhållet, som alla bönder hade på sitt ansvar. Varje brukningsdel hade ett visst antal meter väg som ägaren var skyldig att underhålla. Man fick några kronor av staten, men det räckte knappt till att köpa grus för. Alltså kan man säga att underhållet var en sorts skatt.

Vi på Laxhemmet hade vårt vägstycke på drygt 300 meter nere vid Tjurtorp på vägen Järnstad-Sättra. Att grusa och underhålla det tog en hel vecka. Vi fick ta grus i en betesäng som kallades för Pina. Där hade tagits grus under många hundra år, så det var slut på bra grus, och det fordrades mycken möda och besvär att hitta grus, som blev godkänt av synenämnden. För allt detta arbete fick far till slut 30 kr, men då måste markägaren, där vi tagit gruset, även ha betalt. Så när det vart färdigt med grusningen, blev det ingenting kvar av de 30 kronorna.

Efter en hel veckas slit var det så färdigt för synenämnden att komma. Den bestod av landsfiskalen och ett par nämndemän. Datumet hade annonserats i tidningen och pålysts i kyrkan. Då måste vägen vara grusad och färdig. Annars släpptes den bort på entrepenad på bekostnad av den underhållsskyldige. Nämnden åkte bil och kom så gruset sprutade om hjulen. Det blev syn därefter, vilket var allt annat än rättvist. Det var svårt att komma undan utan anmärkning. Blev det påsyning måste vi göra mera arbete.

En gång en höst var det militärmanöver och då hade artilleriet med sina kanoner skurit ner halva vår väg, som fallit ner i ett djupt dike. En dag stod fjärdingsman Säf på vår gård och såg mer sur och tvär ut än vanligt. Han sade åt far: "Du kan tacka din nådige Gud för att ingen människa har kört ihjäl sig. Åk omedelbart och reparera nu!" Det tog två dagar att påla upp vägen den gången. Sådant blev ingen som helst ersättning för.

Vid denna tid fanns inga arbetsvagnar med gummihjul, utan alla hästvagnshjul var av trä med en järnring runt. På somrarna när det var torrt och varmt väder, torkade träet så hjulringen föll av. Ofta måste man montera av hjulen och lägga dem i ett vattenhål kvällen innan man skulle resa någonstans. Då svällde träet och så gick det den dagen. Men när de torkade igen, blev de ändå mera glappiga, så då var det endast smeden som kunde göra något åt det.

Senare blev det lag på att man inte fick åka på vägarna med hjul som var smalare än 70 mm. Det fanns ingen bonde i skogsbygden som hade någon vagn med bredare löt än 50 mm. Det blev mycket gnäll och bekymmer bland bondgubbarna i skogen. Många körde ändå men råkade på länspolisens och fick dryga böter. En fabrik i Vaggeryd hade en representant ute i bygden, som sålde nya vagnar med laglig bredd. Fabriken tjänade stora pengar, men det blev allt längre leveranstider efter hand. De hade väl svårt att få fram trä som var nog torrt.

Det var livlig trafik till häradsallmänningsen. Bönderna måste

ha hem ved till de många arbetarna på gårdarna. Kyleberg i Svanshals socken hade 28 kördrängar som körde hästar och oxar. Jag minns hur vi hörde ett avläggset skrammel från deras vagnar, och hur vi såg ett brunt dammoln över skogen, när vädret var lugnt. Det var dammet som rördes upp av alla hästar och vagnar på vägen. Dammet på vägen bestod av avslit från vägbanan blandat med hästgödsel, som blev söndermalt av vagnshjulen till damm.

När det blev snö blev det betydligt lugnare på vägen. Då hördes endast en kör av hästarnas bjällror på mornarna, först avläggset men sedan allt mäktigare, när skjutsarna närmade sig. Ibland kunde det röra sig om tjugo, trettio skjutsar. På eftermiddagen kom hela raden tillbaka med ved och timmer. De passerade då skolan i Höghult. Vi barn fick inte vända oss om och titta ut genom fönstret då. Vid ett tillfälle gjordes dock ett undantag, och det var då de flyttade tröskverket. Då var nog lärarinnan lika nyfiken som vi barn.

Längre tillbaka i tiden var bönderna även ansvariga för att hålla rent för snön om vintern. Man berättade att somliga snörika vintrar fick bönderna med sitt folk skotta snö nästan jämt. Far tjänade dräng hos kyrkvärden Johan i Stenkilsby i Stora Åby under slutet av 1800-talet. Gården hade sin vägglott vid Åbygatan, som var en särskilt svår plats att lägga sig snö om vintrarna. Det var ju en så smal väg med gärdesgård på båda sidor.

En vinter, berättade han, hade de sitt dagliga arbete i fem veckor med att skotta snö där. De måste häva snön i tre avsatser för att bli av med den till slut. Detta var ju långt innan det fanns motorplogar, så det användes plogar av trä med en massa hästar framför och en massa gubbar som barlast. Men när de åkt fram några gånger, så vart snövallarna för höga och då måste det handskottas. Det fanns ju inga bilar på den tiden, allt kördes med häst och kälkar, så det var viktigt att det fanns lagom med snö på vägarna.

E4:an var på den tiden bara en smal och lerig grusväg med gärdesgård på bägge sidor, där det växte högt gräs. Där packade sig snön i höga drivor. Det blev djupa spår efter vagnarna. När en och annan T-Ford började dyka upp på vägen, hade de mycket svårt att mötas, när vagnspåren frös. Det hände att de fick backa flera kilometer, ibland till någon sidoväg.

KNAPPA VILLKOR

Om vi inte hade haft skogen, så hade vi fått svälta, tror jag. Mor sydde ju åt andra, hon tog två kronor för att sy en klänning, som hon hade att göra med ett dygn förutom den tid som gick åt att ta emot kunderna samt prova. Apropos skogen så blev det inte heller stora pengar. Av massaved togs det emot endast ved av gran. Massaveden höggs på den tiden efter kubikfamn, d v s 6 fot lång, och den randbarkades för det mesta. Endast på sommaren höggs litet massaved som savbarkades. Den fick vi

litet mer betalt för, och så blev den ju lättare att transportera.

Min morfar Alfred Andersson, Karl Fyr i Höghult, Sundberg i Göleryd samt Karl-Johan i Laxhemmet var ett lag som låg ute och timrade hus på vintrarna i synnerhet. Om somrarna hade de ju sina gårdar att sköta. Morfar hade den största gården av dem, så han kunde nog inte vara med så mycket som de andra tre. På gårdarna nere i Heda socken och i Västra Tollstad och Rök byggdes både bostadshus och ladugårdar, vilka står kvar ännu idag.

Karl-Johan, som var byggmästaren, hade ett helt litet ställe med bara ett par kor. Han hade dessutom en liten snickarverkstad hemma i stugan där han bodde. Han, gumman och barnen bodde i köket, som var helt litet. I våra dagar är det omöjligt att fatta hur folk kunde ha det. Det bäddades på golvet för hela familjen på natten. Sedan på morgonen fick de väl stoppa undan sängkläderna någonstans till kvällen. Det fanns ingen järnspis, endast en öppen spis i hörnat. Den tog ovanligt liten plats, eftersom den var murad i hörnet.

När det blev vår och sommar fick barnen krypa upp på den oinredda vinden. Där var så lågt i tak, att ingen vuxen människa kunde gå rak. Där var i alla fall fem barn, fast alla kanske inte var hemma på samma gång.

Timmermännen var borta hela veckorna, ibland längre perioder beroende på hur långt borta arbetet var. De hade ju inga bilar och inga cyklar. Det här var ju i slutet av 1800-talet. Man måste gå. Men på den tiden kunde människorna ännu gå långa vägar. Gubbarna fick hyra in sig någonstans och hålla sig med maten själva. Därför måste de knalla hem då och då och hämta bröd, fläsk m m. Mjölk och ägg fick de köpa på gårdarna.

Ja, var och en lagade mat åt sig själv. Morfar har berättat, att en kväll stod Sundberg och skar fläsk, då han utbrast: "Skam, nu är det ben i mellanfläsket med!" Sundberg var inte så noga med vad som var mitt och ditt. Det var morfars fläsk han skar. Morfar hade varnat, att hans fläskbit krympte ovanligt fort. Morfar hade därför satt spikar kors och tvärs i fläskbiten, för att han skulle få veta vem som skar av den mer än han själv.

Morfar satte åt Sundberg på det strängaste. Han var ju ertappad på bar gärning. Sundberg tog det åt sig och lovade, att han skulle sy två par byxor, om han inte talade om det för någon. Sundberg var nämligen skräddare. Men morfar kunde väl inte tiga, för annars kunde väl inte jag veta något idag. Jag vet också, att morfar aldrig fick de där byxorna sydda.

VEDTRANSPORTER TILL RÖK OCH HÄSTHOLMEN

På sommaren innan slåttern började på allvar körde vi massaveden till Hästholmen eller Rök med häst och vagn. Det var före gummihjulens tid. Vi hade s k "runge vagnar". Det var

utbyggt bankar över hjulen, så att det gick att lasta ut mera på bredden. Någon gång kunde vi hinna två lass, om vi började i tidig otta, men det gick inte att göra varje dag, ty det stoppade inte hästarna för. När vi skulle till Rök, körde vi gärdsvägen rätt över åt Syllerstorp. Det blev betydligt närmare väg, men vägen var spårig och stenig, så det frestade både hästar och vagnar.

En gång jag minns var en sen eftermiddag. Vi körde mot en bergkant och krökte bakaxeln på vagnen. Vi fick lasta av massaveden där på gården och åka i galopp till smeden i Skybacken i Järnstad för att räta ut axeln. Så var det att åka tillbaka igen och lasta och fortsätta färden till Rök station. Det blev sen afton den gången innan vi kom hem. Mor och mormor var oroliga för oss, men det fanns ju ingen möjlighet att kunna meddela dem på telefon som på senare tid.

En gång lånade vi häst och vagn av Ström i Rävskinnshult. Vi hade själva två hästar på den tiden som vi körde i par, men vi måste få köra ned veden, för den skulle snart mätas. Denna skjuts skulle jag själv få köra och jag kände mig oerhört stolt för detta. Att få köra häst på stora landsvägen, det var ju som en dröm. Men på samma gång var jag rädd innerst inne. Tänk, jag kunde ju möta en bil! Hur skulle det gå då? Nästan alla hästar var skygga för bilar, så också hästen jag skulle köra.

Det dammade hemskt på vägarna på den tiden, ty det fanns varken asfalt eller dammbindningsmedel, och därför såg man ett stort dammoln på långt avstånd först innan man mötte det stora åbäket. Det var den regeln att satte kusken upp piskan som signal, hade chauffören skyldighet att stanna. Far tyckte inte om att bilarna stannade. Det bara förlängde mötet, menade han.

Vi var komna till Karlsberg mitt för Färgesta när vi fick enda bilmötet. Far, som åkte före med parskjutsen, gjorde inget tecken men bilen stannade ändå. Chauffören såg väl att hästarna var rädda. Min häst reste sig på bakbenen rätt upp. Far skrek åt chauffören att åka och det gjorde han, och så var det över för den gången. Jag drog en lättnadens suck, för jag var minst lika rädd som hästen.

En annan gång kom Petter-Inges-Pelle, som bodde vid Ryket, ut när vi åkte bort och bad oss, att vi skulle ta hem ett tomt sirapsfat åt honom, som han fått köpa av handlarn på Hejla backe. Vi band fast det på vagnen där bak och jag satt jämte. Det var ett tjockt lager socker på botten, som jag slickade och åt av, så jag vart sjuk. Jag vart illamående och fick kräkas flera gånger. Det har nog gjort att jag tagit det försiktigt med sött hela livet.

Till Hästholmen tyckte jag det var mycket roligare att köra, ty där fanns det båtar vid hamnen. Dels var det ångbåten Trafik, som gjorde ett par turer om dagen över till Hjo med passagerare, dels var det ju lastbåtar som gick med ånga och vidare var där stora segelbåtar, som de kallade galeaser. De var tremastade och lastade ved, massaved, virke och ibland spannmål. Det var intressant att gå ombord och titta.

Hästholmen var på den tiden en livlig ort. Dessutom gick ju järnvägen mellan Hästholmen och Mjölby på den tiden. Men sedan

dess har allting förändrats. Järnvägen är borta och likaså båtarna. Ingen reguljär trafik finns över till Hjo längre. Allt har landsvägstrafiken övertagit. I skogen där vi sprang barfota och slog våra tår blodiga på de steninga stigarna, där är prima bilvägar nu. När folket, som bodde i kojorna i de djupa skogarna, fick vägar, lagade de att de kom bort från skogen. Deras efterlevande är väl de som befolkar våra städer och samhällen nu.

I november 1918 hände den stora olyckan med ångbåten Per Brahe. Mor Sigrid hade varit åt Boeryd och handlat. Hon kom hem med en korge på cykeln med varor och så hade hon tidningen Östgöta-Bladet, som vi fick hämta vid handelsboden varannan dag, så nyheterna kunde bli flera dagar gamla, innan vi fick veta något. Där stod att läsa med stora rubriker om den fruktansvärda katastrofen som hänt en stormnatt i veckan. Båten var försvunnen med 22 människor och allt. Båten bärgades 1922. Det har aldrig varit så mycket människor i Hästholmen, varken förr eller senare, som när Per Brahe bärgades. Den första gång jag åkte till Hästholmen med motorfordon var då, det var samma år som jag slutade skolan. Lastbilsägare Robert Berg i Trehörna satte bänkar på lastbilsflaket och en presenning som skydd. Han tog sedan 50 öre per person för en resa tur och retur Ödeshög-Hästholmen.

SKOGSAVVERKNING

Vintern 1918 var det storavverkning i Laxhemmet. Hela vintern sågades det. Det var Palmér och Co, som ägde snickerifabriken i Backasand, numera Nordiska möbelfabriken. De körde dit en ånglokomobil, en väldig, stor och tung maskin. Det fordrades två par kraftiga hästar för att flytta den. Det var ju fråga om dåliga vägar, så de körde dit den på hösten, innan vägarna hunnit bli alltför uppblötta. Vatten och mycket ved gick åt för driften. Man murade en ugn av tegel, som maskinen sattes över, så att man kunde elda med sågspån och bark.

Jag själv var bara nio år och gick varannan dag i skolan, men jag var det mesta av min fritid vid sågen. Vatten till maskinen fick man pumpa för hand och det var ju intressant. Sågaremästare var "Sågarekarlsson" från Tellekullen. Han var sågens diktator. Han var fruktansvärd att domdera om han vart arg, och arg vart han ofta.

Hjälpsågare var Kalle Ström från Räfskinnsnshult, och kantsågare var Halvar Andersson, men han opererades för bråck och kunde inte vara med så mycket sen. Pontus i Stenseryd var stabbläggare, Oskar Rehn i Staffanstorp skötte framrullandet av timmer och en Hilding Flink högg ribb. Huggare var Karl David och Henning Nilsson från Göleryd och någon Blixt från Jonstorp.

Det togs bara träd som höll ett visst midjemått. Jag tror det var träd som var under 7 tum i brösthöjd som lämnades kvar. Den kvarlämnade skogen svepte stormen ned och därför såg det

bedrövligt ut efteråt. Köparna hade ett års avverkningensrätt, som de inte utnyttjade, men de hade skyldighet att laga alla gårdesgårdar, så det kvittades med det kvarlämnade virket.

Jag nämnde att stormen tog resten av skogen efter skogsavverkningarna. Köparna hade ett års avverkningensrätt, men de hade inte rätt att röra de träd som inte var märkta vid stämplingen. Alla toppar av träden låg kvar, köparna hade bara tagit det värdefulla, eftersom de inte var intresserade av allt det andra. De hade förbundet sig att återställa gårdesgårdar och staket i det skick, som det var innan de började avverka, men det såg fruktansvärt ut efteråt. Inte något av gårdesgård fanns kvar.

Sterbhuset tog ett kontrakt med en virkeshandlare i Norrköping, Simon Dahl, på många hundra famnar randbarkad granmassaved, att levereras vid en viss tidpunkt i framtiden. Under tiden föll priserna på allting efter krigets slut. Ingenting var värt någonting och ingen såg ut att ha några pengar heller. Det kom ett brev från Simon Dahl att han ville annullera kontraktet mot en viss ersättning. Strax efter det att leveransen var avslutad, gjorde Simon Dahl konkurs. Han hade gjort flera sådana affärer på annat håll.

På våren 1938 annonserade Jönköpings tändsticksfabrik efter aspvirke som skulle användas till tändstickor. Det fordrades raka, kvistfria stockar helst utan röta. Far och jag högg ned till ett billass. Det skulle levereras fritt till fabriken, så vi lejde Martin Ingessons åkeri från Ödeshög. På den tiden hade inte bilarna anordningar att lasta med, varför det var förenat med livsfara att lasta upp höga lass med tunga stockar. Det var en vacker majlördag, och det blev en lustresa endast. Det visade sig att förtjänsten på timret blev nästan ingenting. Det mättes bort massor av kubikfot för röta kvistar och bark, så när skjutsen tagit sitt, var det knappast något över.

Vi högg ved av det som vart över efter aspavverkningen. Det blev ganska många meter, som far försökte sälja till vedhandlare Möller i Ödeshög. Han sade till far: "Vad tänker du att jag skall ha aspveden till? Menar du att jag skall ha den till att släcka elden i spisen med?" Vi sålde sedan aspveden till Halvar Andersson för 3 kr per kbm. Jag själv fick i uppdrag att kapa en stor del av den sedan. Jag handsågade i två dagar och för detta fick jag en liten bokhylla, som han kasserat. Priset 3 kr inkluderade att veden skulle köras ner till Ödeshög, vilket kanske bör nämnas.

BEKYMMER

Livet var ingen dans på rosor. Jag kommer ihåg att far sade åt mor att vi säljer av skräpet och tar oss en statarplats. Men mor var inte alls med på detta. Hon var ju van sedan barndomen att bo på denna plats och hade inte varit längre bortifrån än den tiden hon lärde att sy i Ödeshög.

Saken var den att mormor hade en inteckning i gården på 5.000

kr till en stående ränta på 7-8 %. När de höga priserna, som rådde på allting under krigsåren, föll, så förlorade Helga och Kalle Ström en del pengar på uppsättningen av Rävskinnshult. De ville därför ha ut sin arvedel i Laxhemmet. Det var mycket bråk och gräl om detta och hot om utmätning.

Så en dag kom uppsägningen av de 5.000 kr, som far lånat. Far sov nog inte på många nätter och inte mor heller. Så gick far till Stora Åby sparbänk och rådfrågade sig. På en enda dag var det klart. Far fick ut ett lån på 5.000 kr som första in-teckning utan någon som helst borgen och till 5 % stående ränta. Jag tror det hörde till fars lyckligaste och stoltaste ögonblick, när han på kvällen kunde lägga fem långsjalar på mormors bord. Nu tog allt hot om gårdsskifte slut och det vart söndagsfrid över det hela.

Men för den som vill mucka gräl finns det ju annat att bråka om t ex gårdesgårdar. Men så kom man på idén att utvägen kunde delas upp mellan gårdarna, så att var och en fick sin vägbit att underhålla. Sen kom man på att man kunde krossa sten till makadam. Det var efter 1928 som man lade makadam för första gången.

TEKNISKA NYMODIGHETER

Har någon i historien någonsin varit med om en sådan teknisk utveckling som vi, som är födda i början av 1900-talet? Svaret måste bli nej. Före vår tid stod den tekniska utvecklingen i stort sett stilla.

Flyget fanns väl knappast före år 1900. Jag minns hur far och mor hade varit på regementets dag på Malmslätt. Jag tror det var på sommaren 1912. De berättade när de kom hem, att de sett den första flygmaskinen i luften. Jag såg min första flygmaskin en morgon kl fyra i augusti 1916.

Jag kommer ihåg årtalet exakt, ty jag hade nyligen börjat skolan och jag berättade händelsen i skolan dagen därpå. Lärarinnan hade haft så roligt åt mig. Jag hade talat om hur pappa hade rusat upp ur sängen och gjort sig illa i en tå, då han hade tagit på sig byxorna. Sedan hade han svept in mig i ett täcke och tagit mig på armen och sprungit ut. Själv kommer jag ihåg, att jag såg liksom en stor fågel med dubbla vingar, som förde ett fruktansvärt väsen.

De första bilarna minns jag inte så mycket av, men jag kommer ihåg att jag fick följa med åt Ödeshög ibland. Där fanns en chaufför, som hette Lavén, vilken hade en stor, öppen bil. Där fanns så mycket spakar utanpå bilen och ett stort signalhorn av mässing, stort som en trumpet. Han tutade rätt ofta i det, troligen för att imponera på folk och skrämma alla ungar, hundar, gubbar och käringar, som sprang i vägen.

Han skjutsade folk mot betalning från torget till Orrnänsbron och jag tror det kostade hela 25 öre. Den högsta hastigheten han fick hålla var 40 km per timma. De som åkte med tyckte att de upplevt något enastående. "Ni förstår, han körde i nästan

40 km," sade de, när de kom tillbaka litet bleka om nosen.

De flesta hästar var paniskt förskräckta för de nya vidundren som de mötte på vägen, och det var ju inte att undra på. Men i många fall var kusken räddare än hästen, och hästen kände i tömmarna att kusken var nervös. Då blev även den djärvaste häst skrämmd. Som jag redan berättat, var det en regel, att kusken skulle signalera med sin piska, om han ville att bilen skulle stanna. Då var chauffören skyldig att ta tag i betslet och leda hästen förbi bilen. Det var ofta en mycket svår sak, när hästen stod rakt upp på bakbenen. Det hände ofta, att hästen vände med hela ekipaget och skenade, och då kunde det gå riktigt illa.

Radion kom som en revolution i skogsbygden. Livet för en ungdom uppe i skogen var ganska långtråkigt, särskilt på vintern. Vägarna var ofarbara redan på hösten, när regnen började. Sedan frös det till, och då vart det spårigt och farligt. Men värst var det i alla fall när snön kom, för då vart det ofarbart ett tag. Sedan fram på vintern blev det mera stabilt väglag, och då använde vi sparkstöttingar, vilket gick rätt bra.

Man kan med fog fråga sig vad man gjorde under de långa vinterkvällarna, när det inte ens fanns radio. Jo, det lästes mycket. Själv läste jag genom alla böcker som var värda att läsa på Stora Åby sockenbibliotek. Det var ju idel gamla böcker, ty det skedde aldrig någon förnyelse av förrådet. När detta bibliotek var slutläst, flyttade jag till IOGT:s bibliotek i Ödeshög. Belysningen var dålig vid fotogenlamporna, men man hade goda ögon på den tiden.

En bit in på tjugotalet började det talas om något som hette radio. Det sades, att det kunde sändas tal, musik och allt annat som hade med ljud att göra genom luften utan trådar på långa avstånd, om man hade en konstig apparat. Man satte bara upp en tråd högt upp i luften. Den kallades för antenn.

Den första radioantenn jag såg var uppsatt på ett hus i Ödeshög, där det bodde en tandläkare. Folk som gick förbi tittade stort på denna tråd, och diskussionerna var livliga. Vad kunde detta vara? Det var nog inte många som tog det på allvar, utan de flesta trodde det bara var skoj alltihop. Men så småningom kom det upp allt fler antenner mellan husen, och det var allt fler som skröt med att de hade hört radio.

De första apparaterna gick med batterier, och man fick använda stora, tunga lurar. Batterierna var så ovaraktiga, att man fick ladda dem flera gånger i veckan. Senare blev ju apparaterna nätanslutna och så kom högtalarna.

Den allra första gången jag hörde radio var hos målare Lund i Järnstad. Far och mor hade varit en kväll förut, och jag bad dem att de skulle beställa tid, för att jag skulle få komma en kväll. Det var stora, tunga lurar man fick taga på huvudet, och sedan började inställningen. Det var ett förskräckligt oväsen, det lät nästan som när grisarna slåss. Det var en konsert av OD-kören i Stockholm, som sjöng Bellman. Jag minns särskilt, att de sjöng "Joakim uti Babylon". Nu började en dålig tid för biografen och kvällsmöten. Allteftersom folk skaffade sig radio, stannade de hemma på kvällarna som regel.

Det började ryktas om att det fanns en slags radioapparater, som inte behövde några batterier och inte något elektriskt alls. De var små och jämförelsevis billiga i förhållande till andra apparater. Edvin Johanson i Sotäng, som hade cykelverkstad, tog hem sådana och satte upp åt folk i bygden. De kostade 40 kr, men så tillkom 15-20 kr för lurarna samt lite material, så det blev rätt stora pengar på den tiden. Jag köpte en med lite bistånd av far och mor, men vi hade inte mer än en lur, så vi kunde inte lyssna mer än en i taget. Men luren gick att dela på, så att två kunde lyssna på en gång.

En vinterkväll i radions barndom kom det en resepredikant till missionshuset i Tjurtorp. Han skulle ha med sig en sexrörs radio och han skulle ta in utländska stationer med denna annonserades det om. Inträdet var 50 öre för vuxna och 25 öre för barn. Det var vinter och kallt och fint slädföre. De som aldrig varit i Tjurtorps missionshus förut var där den kvällen. Det var proppfullt långt i förväg, och överallt där det gick att binda en häst stod det en slädskjuts.

En antenn hade satts upp mellan missionshuset och uthuset, och allt såg så spännande ut. Det blev emellertid rena besvikelsen. Hur predikanten än skruvade och vred, så blev det inga andra ljud än vad som kan åstadkommas, när grisarna slåss i en kätte. Vid ett enda tillfälle hörde vi några toner från någon dansorkester någonstans, men det var ju inte passande i denna lokal, så det skruvades bort omedelbart. Det hela blev total besvikelse för alla.

Jag minns den första tiden som vi hade radio, hur vi satt och pillade med nålen på kristallen för att hitta den rätta grynan som hördes bäst. Sedan fick knappast någon gå över golvet, för då kunde nålen hoppa ur läge, och då kunde det bli många hårda ord från den som lyssnade.

Vi var efter vår första kristallapparat en söndag i september. Jag tror det var 1927. På måndagen skulle det plockas potatis hos Ströms i Räfshult. Jag var den enda manliga i gänget, för Ström var ute med tröskverket. Jag skulle köra upp när de andra plockade. Någon ärjekrok hade jag nog aldrig kört förut, ty jag känner ännu hur svett jag blev. Det var mycket kvickgräs på nerkanten av åkern som satte sig framför osv. Hade inte Ester från Åsgårda hjälpt mig att leda mårren den gången, hade jag nog inte klarat av det. Men jag minns, att jag endast hade radion i tankarna hela dagen, så när kvällen kom hann jag inte äta utan kilade hem utan mat.

Det var Stockholm-Karlsborg på den tiden. Karlsborgsmasten var ju byggd endast för telegrafi, så programmet kunde avbrytas för telegramsändningar mitt under intressant radioprogram. Programmen sändes ett tag på middagen samt efter kl 6 på kvällen. Alla program lyssnade man på vid den tiden, både goda och dåliga. Man somnade med lurarna på öronen och vaknade på natten av att man hade förskräckligt ont.

Radion vart så småningom en vardaglig vara och allt större och effektivare apparater kom fram. Jag kommer ihåg min första apparat, som jag köpte, när vi som nygifta flyttade till Färgestad 1945. Det var en sexrörs Telefunken med oöverträffat ljud, nästan som våra dagars stereoljud. Jag kunde ta in de

mest avläsna stationer. Den användes i många år, tills slutligen ett rör tog slut som inte gick att ersätta, och apparaten fick skrotas.

Det var inte alla som gillade nymodigheterna. Nu har djävulen kommit in i hemmen, påstod de religiösa. Luften var blandad med djävulstyg. Hur skulle barnen bli, när de satt och hörde på allt elände, som förekom i radion? Anders Petter i Göleryd hade köpt sig en kristallapparat. Hans ägor var inte så stora, att det gick att sätta upp den långa antennen över dem, så han bad sin granne Stein att han skulle få dra antennen över en åkersnip på deras ägor. Därav blev intet, ty gamla mor Stein sade, att sådant sattyg ville hon inte ha på sina ägor, men efter en tid så var det även en radioantenn på Steins stuga.

Skogsavverkningen 1918. Från vänster Halvar Andersson, Oscar Rhen ... Carl Ström , Verner Göhl ...

Skogsavverkargänget.

Slåtter i Höghult på 20-talet. Anders-Petter, beskriven på s. 75, är andre man från vänster.

Verners varannandagsklass i Höghult. Lärarinnan heter Sigrid Axelsson. Verner är andra pojken från vänster.

HÖGHULTS SKOLA 1905

Höghults skola 1905.